

Poniższe opracowanie *Pana Tadeusza* zakłada zapoznanie się z tekstem epopei i obejrzenie ekranizacji Andrzeja Wajdy. Dobrze, żeby uczniowie znali wcześniej zagadnienia, o których będzie mowa, aby wiedzieli, na co szczególnie mają zwrócić uwagę podczas czytania utworu i oglądania filmu.

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza i Andrzeja Wajdy

Temat: Obraz ojczyzny w *Inwokacji Pana Tadeusza*¹

(czas realizacji – 1 godzina lekcyjna)

Cele wynikające z podstawy programowej. Uczeń:

- wyszukuje w tekście potrzebne informacje oraz cytuje odpowiednie fragmenty tekstu (I.2.1),
- wyodrębnia obrazy poetyckie w poezji (podstawa 4–6, I.1.1),
- rozpoznaje w tekście literackim: inwokację i określa jej funkcję (I.1.4),
- wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, np. biograficzny, historyczny, kulturowy (I.1.11),
- wykorzystuje w interpretacji utworów literackich odwołania do wartości uniwersalnych związane z postawami narodowymi, religijnymi (I.1.9),
- wyrabia i rozwija zdolności rozumienia utworów literackich oraz innych tekstów kultury (cele ogólne, I.1),
- kształci postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstawy tożsamości narodowej (cele ogólne, I.5).

Metody i techniki:

praca z tekstem, rozmowa

Formy pracy:

indywidualna, zbiorowa

Tok lekcji:

1. Podanie podstawowych informacji na temat *Pana Tadeusza* przez nauczyciela. Uczniowie notują.

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza został wydany w 1834 roku. Mickiewicz pisał go na emigracji w Paryżu. Poeta opuścił kraj po nieudanej próbie przyłączenia się do powstania listopadowego, którego klęska boleśnie dotknęła Polaków, wiążących z nim nadzieję na odzyskanie utraconej w 1795 roku niepodległości. Dołączył do Wielkiej Emigracji, której członkowie próbowali odpowiedzieć na pytanie o przyczynę upadku powstania i rozważali sposoby odzyskania suwerenności. Tęsknota za ojczyzną i pragnienie pocieszenia rodaków znalazły ujście w pracy nad *Panem Tadeuszem*, w którym poeta przenosi siebie i swoich czytelników w odchodzący i drogi im świat szlachecki. Ów najśłynniejszy polski poemat, uznawany za arcydzieło polskiej literatury, rozpoczyna się *Inwokacją*.

2. Głośne czytanie tekstu.

3. Podanie definicji inwokacji. Sprawdzenie, jakie cechy, o których była mowa w definicji, ma *Inwokacja* Adama Mickiewicza. Uczniowie notują.

Inwokacja to rozwinięta apostrofa, która:

- rozpoczyna utwór,
- jest skierowana do Boga, bóstwa, bogini,
- jest bezpośrednią prośbą o poetyckie natchnienie, opiekę nad dziełem,
- ma uroczysty, podniosły charakter.

• Wskażcie adresata *Inwokacji*.

Adresatem jest po pierwsze Litwa – Ojczyzna, a po drugie Panna Świąta w postaci: Matki Boskiej Częstochowskiej (Polska), Matki Boskiej Ostrobramskiej (Litwa) i Matki Boskiej Nowogródzkiej (Nowogródek), czyli obrazy święte. Pokazujemy uczniom te obrazy, informujemy o ich znaczeniu, zwracamy uwagę na kolorystykę i fakt ubierania ich w złote koszulki, a przede wszystkim podkreślamy, że według wierzących mają zdolność czynienia cudów.

Wnioskiem powinno być stwierdzenie, że adresat *Inwokacji* jest jednocześnie typowy (bóstwo), jak i nietypowy (obrazy, ojczyzna).

¹ Pomysł na lekcję i interpretacja *Inwokacji* są autorstwa Grażyny Tomaszewskiej.

- O co się prosi w *Inwokacji*? Wskażcie odpowiednie cytaty. (Zapisujemy je na tablicy).

W *Inwokacji* prosi się o dwie rzeczy: o cud „Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem,/[...]Tak nas powrócisz cudem na Ojczyzny łono” i o przeniesienie duszy do ojczyzny: „Tymczasem przenoś moją duszę utęsknioną/Do tych pagórków leśnych”. Zadajemy uczniom pytanie, kiedy prosi się o cud (w sytuacjach krytycznych), i dlaczego w tym przypadku potrzebny jest cud. Odwołujemy się tym samym do ich wiedzy historycznej (sytuacja emigranta politycznego, niemożność powrotu do kraju, który jest pod zaborami). Możemy również podkreślić, że o cud prosi człowiek, który w cuda wierzy, bo go sam na sobie doświadczył („Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem”). Zwracamy też uwagę na słowo „tymczasem” – na cud, czyli na powrót do ojczyzny, trzeba bowiem poczekać, a na razie można tam przenieść tylko duszę. Uczniowie powinni także dojść do wniosku, że prośba podmiotu mówiącego jest tutaj całkiem nietypowa – nie prosi on wszak o opiekę nad dziełem czy o natchnienie.

4. Zapisanie tematu i odtworzenie obrazu ojczyzny, do którego zostaje przeniesiona „dusza utęskniona”.

a) Wypiszcie poszczególne elementy krajobrazu ojczyzny.

b) Określcie kolory, które są tu przywołane. Co jest charakterystycznego w tych kolorach?

- Jakie prawidłowości możecie dostrzec? (Opis rozpoczyna i kończy przywołanie koloru zielonego, tworzy się więc rama kompozycyjna, jakby rama obrazu. Do wszystkich barw, z wyjątkiem zieleni, dodane jest światło).
- Kiedy i w jaki sposób możemy zobaczyć taki krajobraz? (Tylko z lotu ptaka, w tym wypadku z lotu duszy).
- Co widzi dusza? (Widzi obraz pełen blasku, w rozświetleniu).

c) Przyporządkujcie poszczególnym elementom krajobrazu odpowiednie miesiące lub pory roku.

- Z jaką porą roku mamy w takim razie do czynienia? (Nie ma w rzeczywistości takiej pory roku, w której jednocześnie wszystko kwitnie i dojrzewa, ale mamy taką porę w raju. Doszło tu więc do skojarzenia ojczyzny z rajem).

Przykładowa notatka (zapisujemy poszczególne elementy notatki na tablicy zgodnie z porządkiem pracy ustalonym przez polecenia – najpierw elementy krajobrazu, następnie kolory i ich specyfika, na koniec miesiące, pory roku):

OBRAZ OJCZYNY		
pagórki leśne	zieleń	wiosna, lato, jesień
łąki zielone	zieleń	
błękitny Niemen	błękit (światło)	niezależny od pory roku, ale od światła
zboża rozmaite: wyłócana pszenica posrebrzane żyto	złoto (żółty + światło, blask) srebro (biały, szary + światło, blask)	maj, czerwiec
bursztynowy świerzop (żółto kwitnący chwast)	bursztynowy (żółty, brązowy + światło, blask)	sierpień
gryka jak śnieg biała	biel	sierpień
dzięcielina, która „pała panieńskim rumieńcem” (kwitnąca koniczyna)	róż	maj
zielona miedza	zieleń	wiosna, lato, jesień
grusze	zieleń	

Co łączy obrazy święte z obrazem ojczyzny? (Charakterystyczne kolory: złoto, srebro, bursztyn; możemy zwrócić także uwagę uczniów na to, że błękit, zieleń i biel to typowe kolory dewocjonalne).

5. Wniosek: Obraz ojczyzny staje się obrazem świętym.

***Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza i Andrzeja Wajdy**

Temat: *Pan Tadeusz* w reż. Andrzeja Wajdy – projekcja filmu

(czas realizacji – 1 godzina lekcyjna)

Cele wynikające z podstawy programowej. Uczeń:

- świadomie i z uwagą odbiera filmy (podstawa 4–6, I.2.13),
- gromadzi i porządkuje materiał rzeczowy (III.1.2).

Materiały:

karta pracy → załącznik 1

Tok lekcji:

1. Uczniowie wypełniają kartę pracy w trakcie oglądania filmu. Dobrze byłoby poinformować ich, żeby to, czego nie zdążyli zanotować, zapisali zaraz po obejrzeniu ekranizacji. Kartę pracy można też rozdać uczniom wcześniej, wyznaczyć czas i polecić, aby wypełnili ją na podstawie tego, co zapamiętali po lekturze utworu, a następnie sprawdzili i uzupełnili brakujące informacje w trakcie projekcji filmu.
2. Po obejrzeniu filmu zadajemy uczniom pracę domową – przygotowanie projektu dotyczącego kultury szlacheckiej (zob. punkt 6 lekcji *Polska sarmacka – Polska szlachecka*).

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza i Andrzeja Wajdy

Temat: W świecie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza i Andrzeja Wajdy

(czas realizacji – 2 godziny lekcyjne)

Cele wynikające z podstawy programowej. Uczeń:

- omawia elementy świata przedstawionego (podstawa 4–6, I.1.1),
- omawia wątek główny oraz wątki poboczne (podstawa 4–6, I.1.13),
- porządkuje informacje w zależności od ich funkcji w przekazie (I.2.2),
- wykorzystuje w interpretacji tekstów literackich elementy wiedzy o historii (I.1.10),
- rozwija umiejętność krytycznego myślenia i formułowania opinii (IV.8).

Metody i techniki:

praca z tekstem, rozmowa

Formy pracy:

indywidualna, zbiorowa

Materiały:

karta pracy (→ załącznik 1)

Tok lekcji:

1. Uczniowie opowiadają o swoich wrażeniach po obejrzeniu filmu i przeczytaniu utworu.

2. Zapisanie tematu.

3. Przyjrzenie się tekstowi *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza i opisanie jego budowy.

Uczniowie określają, z ilu ksiąg składa się poemat, zauważają, że każda ma znamieny tytuł i zapowiada na początku, o czym będzie w niej mowa. Zapoznają się ze stroną tytułową każdej z ksiąg, wyjaśniają tytuł poematu. Czytają objaśnienia poety dotyczące zajazdu i zapisują w zeszycie jego definicję słownikową.

Zajazd – w dawnej Polsce: zajęcie siłą czyjejs posiadłości, będące samowolną egzekucją wyroku sądowego.

sjp.pwn.pl 4.

4. Rozmowa na temat realiów historycznych i czasu akcji.

Uczniowie określają czas akcji i przypominają wydarzenia historyczne związane z *Panem Tadeuszem*, takie jak:

- rozbiory Polski (1772, 1793, 1795);
- konfederacja targowicka – związek utworzony w Petersburgu przez grupę magnatów przeciwnych reformom pod patronatem rosyjskiej cesarzowej Katarzyny II, ogłoszony w Targowicy (Ukraina); była pretekstem do interwencji wojsk rosyjskich, doprowadziła do wojny polsko-rosyjskiej w 1792 roku, zniesienia reform Sejmu Czteroletniego 1788–1792 i Konstytucji 3 maja (1791) oraz do drugiego rozbioru Polski (1793); rozwiązana w 1793 roku;
- powstanie kościuszkowskie – powstanie narodowe przeciw Rosji, a następnie przeciw Prusom, rozpoczęte 24 III 1794, zakończone 16 XI 1794; spowodowane zostało drugim rozbiorem Polski i rządami Targowicy, przygotowane przez koła patriotyczne w kraju i na emigracji. Po upadku powstania doszło do trzeciego rozbioru Polski;
- powstanie Legionów Polskich we Włoszech – polskich oddziałów zbrojnych utworzonych w 1797 roku w Mediolanie przez Jana Henryka Dąbrowskiego, walczących u boku Napoleona, z którym wiązano nadzieję na odzyskanie niepodległości;
- powstanie Księstwa Warszawskiego – utworzonego w 1807 roku przez Napoleona I jako państwo formalnie niepodległe (sejm, rząd, wojsko) w sojuszu z Francją (rezydent francuski w Warszawie), z ziem głównie drugiego i trzeciego zaboru pruskiego, w 1809 roku powiększonego o część ziem zaboru austriackiego (m.in. Kraków), połączonego unią personalną z królestwem saskim, zlikwidowanego w 1815 roku;

- wyprawa Napoleona przeciwko Rosji – wyprawa zorganizowana w 1812 roku; Napoleonowi udało się zająć Moskwę, ale nie zdołał pokonać przeciwnika, poniósł ogromną klęskę, a podczas odwrotu jego armia została całkowicie zniszczona; Polacy mieli nadzieję, że dzięki Napoleonowi uda się odzyskać niepodległość.

Na podstawie encyklopedii internetowej PWN

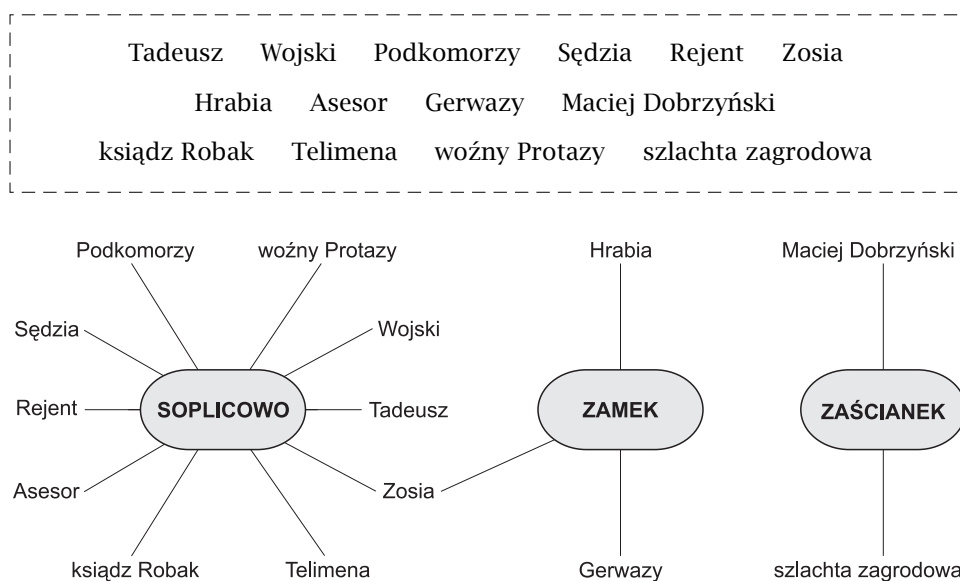
5. Rozmowa na temat świata przedstawionego – fabuły i bohaterów.

W tej części lekcji pracujemy z kartą pracy uzupełnianą przez uczniów w trakcie oglądania filmu. Celem ćwiczenia jest uporządkowanie często nie całkiem jasnego świata *Pana Tadeusza*. Odtwarzamy fabułę, a dla ułatwienia skupiamy się na poszczególnych wątkach. Możemy robić to wspólnie bądź polecić wybranym uczniom opowiedzenie danego wątku. Resztę klasy prosimy o uważne słuchanie, prostowanie ewentualnych błędów i dopowiadanie istotnych informacji. Aby zachęcić do aktywnej pracy, możemy nagradzać (na przykład plusem) każdą ważną uwagę. Uczniowie nie muszą czytać pełnych odpowiedzi z karty pracy – pomyślana jest ona bowiem jako pomoc do zrealizowania tego tematu. Nie sprawdzamy zatem dokładnie, jak została wypełniona w trakcie oglądania filmu. Jest ona jednakże notatką z lekcji, dlatego prosimy o uzupełnienie brakujących elementów i szczegółów.

Poniższe przykładowe odpowiedzi w karcie pracy są więc informacjami, które powinny się pojawić na lekcji, nie wszystkie muszą się znaleźć w notatce.

Przykładowa karta pracy

1. Pogrupuj wymienionych w ramce bohaterów *Pana Tadeusza* zgodnie z miejscem, z którym są związani.



2. Historyk literatury Konrad Górski wyróżnia w *Panu Tadeuszu* trzy wątki główne (spór o zamek, sprawy miłosne i akcja historyczna) oraz jeden poboczny (humorystyczny). Na podstawie ekranizacji utworu zgromadź informacje dotyczące trzech głównych wątków tak, aby przygotować się do opowiedzenia fabuły *Pana Tadeusza*. Ustal też, jakich bohaterów dotyczy wątek humorystyczny.

	SPÓR O ZAMEK	SPRAWY MIŁOSNE	AKCJA HISTORYCZNA
bohaterowie	Postaci bezpośrednio zaangażowane w konflikt to Sędzia, Hrabia, i Gerwazy, pośrednio biorą w nim udział niemal wszyscy bohaterowie.	Telimena, Zosia, Tadeusz, Hrabia, Rejent i Asesor.	Ksiądz Robak, Tadeusz, Hrabia i cała szlachta.

	SPÓR O ZAMEK	SPRAWY MIŁOSNE	AKCJA HISTORYCZNA
inne informacje	Zamek należał niegdyś do Stolnika, którego znaczna część majątku przeszła po jego śmierci w ręce Sopliców (majątek ten został im przyznany przez Targowicę). Sędzia stara się przejąć zamek i procesuje się z jego spadkobiercą – Hrabią, który początkowo zgadza się oddać go w jego posiadanie. Jednak po ustyszeniu historii Stolnika decyduje się o niego walczyć. W konsekwencji spór, a także nienawiść Gerwazego do rodu Sopliców doprowadzają do zajazdu na Soplicowo, co z kolei prowadzi do bitwy z Moskalami, w wyniku której Tadeusz, a także inni szlachcice są zmuszeni do opuszczenia Litwy. Spór jednak kończy się zgodą.	Tadeusz po powrocie do domu, po wieloletniej nieobecności, zamiast swojego pokoju zastaje pokój kobiecy i dostrzega przez okno dziewczynę. Później podczas wieczerzy poznaje Telimenę, którą go uwodzi. Kiedy poznaje Zosię, orientuje się, że to ona jest tą tajemniczą postacią widzianą po przyjeździe i zakochuje się w niej. Zazdrosna Telimena nie chce dopuścić do ich małżeństwa. Jednocześnie jednak stara się o Akcja Pana Tadeusza dzieje się na przełomie lat 1811/1812, a więc w czasach napoleońskich, kiedy cesarz szykuje wyprawę przeciwko Rosji. Książd Robak prowadzi zatem agitację mającą na celu przygotowanie szlachty polskiej do powstania i walki u boku Napoleona. Po bitwie z Moskalami Tadeusz, Hrabia i część szlachty zaściankowej opuszczają Litwę i przyłączają się do legionów Dąbrowskiego, które później razem z dowódcą w drodze na wyprawę do Rosji goszczą w Soplicowie. Względem Hrabiego, któremu tuż przed jego wyjazdem przysięga miłość. Wiemy także, że coś ją łączy z Rejentem i Asesorem. Ostatecznie dochodzi do zaręczyn Zosi i Tadeusza, a Telimena tamie słowo dane Hrabiemu i oddaje swoją rękę Rejentowi.	Akcja <i>Pana Tadeusza</i> dzieje się na przełomie lat 1811/1812, a więc w czasach napoleońskich, kiedy cesarz szykuje wyprawę przeciwko Rosji. Książd Robak prowadzi zatem agitację mającą na celu przygotowanie szlachty polskiej do powstania i walki u boku Napoleona. Po bitwie z Moskalami Tadeusz, Hrabia i część szlachty zaściankowej opuszczają Litwę i przyłączają się do legionów Dąbrowskiego, które później razem z dowódcą w drodze na wyprawę do Rosji goszczą w Soplicowie.

Wątek humorystyczny dotyczy Asesora i Rejenta, którzy kłócili się o charty.

3. Przedstaw krótko historię rodu Horeszków. Na czele rodu Horeszków stał Stolnik – bogaty szlachcic, który często gościł u siebie Jacka Soplicę. Ten z kolei zakochał się z wzajemnością w jego córce Ewie. Stolnik jednak nie mógł zgodzić się na małżeństwo, które w jego oczach byłoby mezaliansem, i podał zalotnikowi czarną polewkę. Jacek Soplica w trakcie ataku Moskali na zamek zabił Stolnika, czym zapoczątkował nienawiść obu rodów i doprowadził do klęski Horeszków. Historia rodu Horeszków jest więc motorem akcji wątku zamkowego.

4. Wyjaśnij, dlaczego Sędzia i ksiądz Robak chcieli wydać Zosię za Tadeusza.

Ślub Zosi i Tadeusza był niezwykle ważny – miał bowiem pogodzić zwaśnione rody.

5. Zgromadź podstawowe informacje dotyczące poniższych bohaterów *Pana Tadeusza*.

Tadeusz Soplica – syn Jacka Soplicy wychowywany przez stryja, młodzieniec, który wraca do Soplicowa po ukończeniu nauki w mieście, kochanek Telimeny, późniejszy narzeczony Zosi.

Sędzia – młodszy brat Jacka Soplicy, opiekun Tadeusza, gospodarz Soplicowa, u którego mieszkają Zosia z Telimeną, procesuje się z Hrabią o zamek.

Książd Robak – Jacek Soplica, w młodości piękny i dumny szlachcic, zawadiaka zakochany w Ewie Horeszkównie, córce Stolnika, którego po otrzymaniu czarnej polewki zabija, a następnie emigruje z kraju. Toczy życie tułacza – żołnierza, przywdziewa zakonny habit i wraca do kraju jako kwestarz i emisariusz, który ma za zadanie przygotowanie szlachty do walki z zaborcą u boku Napoleona. Opiekun Zosi – łoży na jej utrzymanie.

Telimena – krewna Sopliców, opiekunka i prawdopodobnie krewna Zosi, kokietka gorączkowo poszukująca męża.

Zosia – wnuczka Stolnika, córka Ewy Horeszkówny, wychowywana przez Telimenę, narzeczona Tadeusza.

Hrabia – ostatni z rodu Horeszków, dziedzic zamku, o który toczy spór z Sędzią.

Gerwazy Rębajto – Klucznik, wierny sługa Stolnika, którego jedynym celem jest zemsta na Soplicach i niedopuszczenie, aby zamek przeszedł w ich ręce.

W trakcie rozmowy na temat wątku historycznego i księdza Robaka warto wyjaśnić lub wprowadzić takie pojęcia, jak:
emisariusz – tajny wysłannik polityczny, który miał za zadanie prowadzić akcje agitacyjne na rzecz walki niepodległościowej

agitacja – zjednywanie zwolenników dla jakiejś sprawy

6. Praca domowa

Zapoznaj się z fragmentami *Pana Tadeusza* dotyczącymi Jacka Soplicy: ks. I, w. 954–985; ks. II, w. 263–338; ks. VI, w. 149–158, ks. VIII, w. 278–312, ks. X, w. 424–902, ks. XI, w. 237–283.

KARTA PRACY

1. Pogrupuj wymienionych w ramce bohaterów *Pana Tadeusza* zgodnie z miejscem, z którym są związani.

Tadeusz	Wojski	Podkomorzy	Sędzia	Rejent	Zosia
Hrabia	Asesor	Gerwazy	Maciej	Dobrzyński	
ksiądz Robak	Telimena	woźny Protazy	szlachta	zagrodowa	

SOPLICOWO

ZAMEK

ZAŚCIANEK

2. Historyk literatury Konrad Górski wyróżnia w *Panu Tadeuszu* trzy wątki główne (spór o zamek, sprawy miłosne i akcja historyczna) oraz jeden poboczny (humorystyczny). Na podstawie ekranizacji utworu zgromadź informacje dotyczące trzech głównych wątków tak, aby przygotować się do opowiedzenia fabuły *Pana Tadeusza*. Ustal też, jakich bohaterów dotyczy wątek humorystyczny.

	SPÓR O ZAMEK	SPRAWY MIŁOSNE	AKCJA HISTORYCZNA
bohaterowie			

inne informacje			
-----------------	--	--	--

Wątek humorystyczny dotyczy

.....

3. Przedstaw krótko historię rodu Horeszków.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Wyjaśnij, dlaczego Sędzia i ksiądz Robak chcieli wydać Zosię za Tadeusza.

.....

.....

5. Zgromadź podstawowe informacje dotyczące poniższych bohaterów *Pana Tadeusza*.

Tadeusz Soplica

.....

.....

.....

Sędzia -

.....

.....

.....

Ksiądz Robak -

.....

.....

.....

Telimena -

.....

.....

.....

Zosia -

.....

.....

.....

Hrabia -

.....

.....

.....

Gerwazy Rębajło -

.....

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza i Andrzeja Wajdy

Temat: Rehabilitacja Jacka Soplicy? Rozprawa sądowa

(czas realizacji – 2 godziny lekcyjne)

Cele wynikające z podstawy programowej. Uczeń:

- wyszukuje w tekście potrzebne informacje (I.2.1),
- określa doświadczenia bohaterów literackich (podstawa 4–6, I.1.16),
- wykorzystuje w interpretacji utworów literackich odwołania do wartości uniwersalnych (I.1.9),
- rozwija umiejętność krytycznego myślenia i formułowania opinii (IV.8),
- gromadzi i porządkuje materiał rzeczowy potrzebny do tworzenia wypowiedzi (III.1.2),
- wykorzystuje znajomość zasad tworzenia tezy i hipotezy oraz argumentów przy tworzeniu rozprawki oraz innych tekstów argumentacyjnych (III.1.4),
- przeprowadza wnioskowanie jako element wywodu argumentacyjnego (III.1.6),
- tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: rozprawka (III.2.1).

Metody i techniki:

praca z tekstem, dyskusja, zabawa w rozprawę sądową

Formy pracy:

indywidualna, grupowa

Tok lekcji:

1. Głośne odczytanie słów Podkomorzego dotyczących Jacka Soplicy:

Cała pomni okolica,
Co tu zbroił nieboszczyk – pan Jacek Soplica,
Ale kiedy o grzechach jego wszyscy wiecie,
Czas i zasługi jego ogłosić na świecie.
Obecni tu są naszych wojsk generałowie,
Od których usłyszałem wszystko, co wam mówię.
Ten Jacek nie był umarł (jak głoszono) w Rzymie,
Tylko odmienił życie dawne, stan i imię;
A wszystkie przeciw Bogu i Ojczyźnie winy
Zgładził, przez żywot święty i przez wielkie czyny.

Następnie przypominamy uczniom, że Jacek Soplica doczekał się rehabilitacji i został uhonorowany orderem Legii Honorowej. Informujemy jednak klasę, że jego historia budzi pewne wątpliwości etyczne, a ich zadaniem będzie zajęć wobec tego problemu stanowisko. Zabawią się zatem w rozprawę sądową, podczas której posłuchają zeznań Gerwazego, zeznań samego Jacka Soplicy, zeznań jednego z generałów, a na koniec – mowy zwolenników i przeciwników rehabilitacji. Wyraźny podział na „za” i „przeciw” jest tu celowy – uczniowie mają zebrać argumenty, które wykorzystają w dyskusji, a następnie w rozprawce podsumowującej rozważania z lekcji. Wtedy może dojść do wniosku, że nie ma tutaj prostej i jednoznacznej odpowiedzi.

2. Zapisanie tematu lekcji, podział uczniów na pięć grup i rozdanie poleceń.

Grupa 1

Zrekonstruujcie losy Jacka Soplicy do momentu jego spowiedzi z punktu widzenia Gerwazego. Wybierzcie swojego przedstawiciela, który wcieli się w rolę Klucznika i przedstawi podczas rozprawy losy księdza Robaka. Ponieważ będzie to subiektywna interpretacja zdarzeń, nie zapomnijcie o nazwaniu i wpleceniu w wypowiedź jego uczuć i emocji.

Grupa 2

Zrekonstruujcie losy Jacka Soplicy z jego perspektywy. Wybierzcie swojego przedstawiciela, który przytoczy słowa księdza Robaka (na przykład w formie listu) i przedstawi je podczas rozprawy. Ponieważ będzie to subiektywna interpretacja zdarzeń, nie zapominać o nazwaniu i wpleceniu w wypowiedź uczuć i emocji Jacka Soplicy.

Grupa 3

Opowiedzcie o zasługach Jacka Soplicy, o których Podkomorzy dowiedział się od polskich generałów. Wybierzcie swojego przedstawiciela, który wcieli się w rolę jednego z nich i przedstawi czyny Jacka Soplicy podczas rozprawy. Włączcie też do swojej wypowiedzi opinię, jaką o księdzu Robaku przypuszczalnie mogą mieć generałowie.

Grupa 4

Przygotujcie mowę, którą mogliby wygłosić przeciwnicy rehabilitacji Jacka Soplicy. Wybierzcie swojego przedstawiciela, który wygłosi przemówienie w trakcie rozprawy. Pamiętajcie, aby swoje argumenty poprzeć odpowiednimi przykładami albo cytatami.

Grupa 5

Przygotujcie mowę, jaką mogliby wygłosić zwolennicy rehabilitacji Jacka Soplicy. Wybierzcie swojego przedstawiciela, który wygłosi przemówienie w trakcie rozprawy. Pamiętajcie, aby swoje argumenty poprzeć odpowiednimi przykładami albo cytatami.

3. Prezentacja wyników pracy grup. Przed prezentacją ustawiamy ławki tak, aby klasa przypominała salę sądową. Wybieramy sędziego, który poprowadzi rozprawę. Uczniowie, którzy nie są przedstawicielami grup, tworzą ławę przysięgłych. Polecamy uczniom, aby podczas wystąpień koleżanek i kolegów sporządzali w dowolnej formie notatkę, w której opiszą losy Jacka Soplicy oraz przytoczą argumenty zwolenników i przeciwników jego rehabilitacji.

4. Dyskusja na temat rehabilitacji Jacka Soplicy. Dyskusja podsumowująca lekcję jest swoistym „wyrokiem” wydanym przez ławę przysięgłych. Przykładowa rekonstrukcja losów Jacka Soplicy:

- częste goszczenie w domu Stolnika i cieszenie się jego względami,
- miłość do Ewy Horeszkówny,
- odrzucenie kandydatury Jacka na męża Ewy przez podanie mu czarnej polewki,
- cierpienie młodego Soplicy i obmyślanie zemsty,
- ślub z ubogą dziewczyną,
- utracenie dawnej pozycji i pijaństwo,
- zabicie Stolnika,
- odrzucenie zaszczytów proponowanych przez Targowiczán,
- emigracja,
- życie żołnierza-tułacza,
- przywdzianie habitu zakonnego,
- powrót w ojczyste strony i rola emisariusza,
- odniesienie ran podczas bitwy z Moskałami,
- spowiedź.

Przykładowe argumenty, które powinny się pojawić w wystąpieniach grup, w dyskusji i notatce uczniów.

Przeciwnicy rehabilitacji:

- istnieją zbrodnie, których nie można wybaczyć, a taką jest właśnie zabójstwo,
- morderstwo, choć niezaplanowane, było wynikiem pychy i urażonej dumy,
- czyn Jacka Soplicy doprowadził do klęski rodu Horeszków,
- spowodował wiele cierpień zarówno Horeszków, jak i Sopliców,
- był początkiem wieloletniej nienawiści obu rodów,
- negatywnie wpłynął na życie Gerwazego, który od chwili zabójstwa swojego pana żył nienawiścią i żądzą zemsty.

Zwolennicy rehabilitacji:

- morderstwo nie było popełnione z premedytacją, doszło do niego pod wpływem chwili i wynikało z rozpaczyny oraz głębokiego poczucia krzywdy i niesprawiedliwości,
- po haniebnym czynie w Jacku Soplicy zaszła gruntowna przemiana, szczerze żałował tego, co zrobił,
- zrezygnował z bogactwa i znaczenia, jakie zyskałby dzięki udziałowi w Targowicy i poparciu Rosji, uważał siebie za zdrajcę,
- udał się na emigrację i bohatersko walczył poza granicami kraju, gdzie odniósł liczne rany,
- nigdy, nawet podczas spowiedzi, nie mówił o swoich zasługach i bohaterskich czynach,
- wyrzekł się swojego imienia i szlacheckiej dumy, przywdział habit bernardyna i prowadził ubogie życie kweatarza,

- nawet w obliczu śmierci nie wyjawiał swojej tożsamości jednemu synowi, uważając, że jako łotr i zbrodniarz nie jest tego godzien,
- działał jako emisariusz, przygotowywał powstanie,
- zadbał o los Zosi,
- próbował pogodzić zwaśnione rody,
- uratował życie Hrabiemu i Gerwazemu, sam przy tym naraził się na niebezpieczeństwo i odniósł w rezultacie śmiertelne rany.

5. Praca domowa

Napisz rozprawkę, w której rozważysz problem rehabilitacji Jacka Soplicy.

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza i Andrzeja Wajdy

Temat: Polska sarmacka – Polska szlachecka

(czas realizacji – 2 godziny lekcyjne)

Cele wynikające z podstawy programowej. Uczeń:

- charakteryzuje bohaterów literackich (podstawa 4–6, I.1.9),
- gromadzi wiadomości, selekcjonuje informacje (podstawa 4–6, IV.3),
- rozwija umiejętność krytycznego myślenia i formułowania opinii (IV.8),
- wykorzystuje w interpretacji tekstów literackich elementy wiedzy o historii i kulturze (I.1.10),
- rozwija umiejętność samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy (IV.6),
- kształtuje umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej (cele ogólne, I.1.3).

Metody i techniki:

praca z tekstem, praca z filmem, metoda projektowa, burza mózgów, rozmowa

Formy pracy:

indywidualna, grupowa, zbiorowa

Tok lekcji:

1. Zapisanie tematu lekcji. Rozmowa na temat kultury szlacheckiej. Metodą burzy mózgów zbieramy informacje od uczniów na temat kultury szlacheckiej. Pytamy, z jakiej tradycji się wywodzi. Możemy także przypomnieć obyczaje rycerskie.

2. Wprowadzenie pojęcia „sarmatyzm” i zapisanie najważniejszych informacji.

Sarmatyzm – styl życia, obyczaje i ideologia polskiej szlachty XVII i XVIII wieku, wywodzące się z przekonania o pochodzeniu od starożytnego wojowniczego ludu Sarmatów i tym samym przekonania o wyższości polskiej kultury, obyczajowości i struktury politycznej. Początkowo sarmatyzm był zjawiskiem pozytywnym, ale z biegiem czasu szlacheckie ideały uległy degradacji i były symbolem zacofania i konserwatyzmu.

3. Rozmowa na temat hierarchii szlacheckiej. Wyjaśnienie różnic między magnaterią (ród Horeszków), szlachtą bogatą (ród Sopliców i przyjaciele domu), średnią i drobną, a także gołotą i szlachtą zaściankową (szlachta dobrzyńska).

4. Charakterystyka szlachty w Panu Tadeuszu jako bohatera zbiorowego. Prosimy uczniów o przypomnienie sceny wieczerzy w zamku, kiedy doszło do kłótni między Sędzią i jego gośćmi a Hrabią i Gerwazym, sceny rozmowy księdza Robaka z Sędzią, w której zachęca tego pierwszego do zgody, i sceny w zaścianku. Możemy te fragmenty filmu obejrzeć ponownie. Przypominamy też, dlaczego doszło do zajazdu i jak w jego trakcie zachowała się szlachta. Następnie dzielimy klasę na trzy grupy. Każda grupa zajmuje się innym zagadnieniem, ale uczniowie pracują samodzielnie bądź w parach.

Grupa 1

Zapisać w punktach, jakie wartości liczyły się dla szlachty polskiej. Poprzyjcie swoje spostrzeżenia odpowiednimi przykładami.

Grupa 2

Zapisać w punktach wady polskiej szlachty. Poprzyjcie swoje spostrzeżenia odpowiednimi przykładami.

Grupa 3

Zapisać w punktach zalety polskiej szlachty. Poprzyjcie swoje spostrzeżenia odpowiednimi przykładami.

5. Sprawdzenie wyników pracy uczniów i zapisanie ich w formie tabeli. Przykładowa notatka:

SZLACHTA POLSKA		
wartości	wady	zalety
ojczyzna więzi rodzinne honor tradycja	kłótność zapalczywość gwałtowność mściwość buta nadmierna duma i pycha pieniactwo przewrażliwienie na punkcie honoru kierowanie się prywatą skłonność od wypitki i obżarstwa	patriotyzm waleczność odwaga męstwo honorowość umiejętność zjednoczenia się przeciwko wspólnemu wrogowi gościnność

Wnioskiem z rozmowy o szlachcie polskiej powinno być stwierdzenie, że Adam Mickiewicz przedstawił złożony obraz tej warstwy społecznej. Skrytykował wady, które przyczyniły się do upadku Rzeczypospolitej, oraz wskazał to, co było dobre i warte podziwu. Po skończeniu charakterystyki można przeprowadzić dyskusję dotyczącą wspólnych cech szlachty polskiej i współczesnych Polaków. Warto zwrócić uwagę na to, czego powinniśmy się nauczyć na przykładzie ich zachowania.

6. Prezentacja projektów. Na zakończenie lekcji o kulturze szlacheckiej prosimy uczniów o zaprezentowanie swoich projektów. Tematy wystąpień zadajemy uczniom najlepiej od razu po obejrzeniu filmu. Dzielimy klasę na cztery grupy. Pierwsza przygotowuje prezentację na temat tytułów szlacheckich (klucznik, hrabia, podkomorzy, sędzia ziemski, woźny trybunału, rejent, wojski i asesor), druga – strojów (np. Telimena, Zosi, Hrabiego, Gerwazego, szlachty zaściankowej, Podkomorzego), trzecia – na temat obyczajów szlacheckich (np. zachowanie odpowiedniego porządku siedzenia i usługiwanie damom przy stole, grzybobranie, specjalny proces parzenia i podawania kawy, zajazdy, uroczyste biesiadowanie za bogato i różnorodnie zastawionym stołem, podawanie czarnej polewki, służenie przy stole włościanom przez nowych dziedziców podczas pierwszej uczyty, tańczenie poloneza), a czwarta – na temat siedzib szlacheckich (dwór Sopliców, zamek, zaścianek). Uprzedzamy uczniów, że mogą wykorzystać sceny z filmu, ale muszą je opatrzyć odpowiednim komentarzem.

Grupa 1

Przygotujcie w dowolnej formie (np. plakatu, prezentacji multimedialnej) prezentację na temat tytułów szlacheckich, takich jak stolnik, klucznik, hrabia, podkomorzy, sędzia ziemski, woźny trybunału, rejent, wojski i asesor.

Grupa 2

Przygotujcie w dowolnej formie (np. plakatu, prezentacji multimedialnej, wystawy) prezentację na temat strojów szlacheckich. Wykorzystajcie poniższe fragmenty *Pana Tadeusza*: ks. I, w. 534–550; ks. II, w. 107–112; ks. II, w. 153–168; ks. V, w. 145–168; ks. VI, w. 386–394; ks. XI, w. 215–226; ks. XI, w. 584–640. Pamiętajcie o wyjaśnieniu trudnego słownictwa.

Grupa 3

Przygotujcie w dowolnej formie (np. plakatu, prezentacji multimedialnej, scenek) prezentację na temat obyczajów szlacheckich. Wykorzystajcie informacje zdobyte podczas oglądania filmu oraz z następujących fragmentów *Pana Tadeusza*: ks. I, w. 300–309; ks. I, w. 332–337; ks. II, w. 498–510; ks. XII, w. 21–24; ks. XII, w. 136–154; ks. II, w. 762–767.

Grupa 4

Przygotujcie w dowolnej formie (np. plakatu, prezentacji multimedialnej) prezentację na temat siedzib szlacheckich. Wykorzystajcie następujące fragmenty *Pana Tadeusza*: ks. I, w. 23–72; ks. I, w. 268–299; ks. VI, w. 427–484. Lekcję powinna zakończyć ocena pracy poszczególnych grup.

***Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza i Andrzeja Wajdy**

Temat: Patriotyczna muzyka słowa *Koncertu nad koncertami* – przygotowanie do głosowej interpretacji utworu

(czas realizacji – 1–2 godziny lekcyjne)

Cele wynikające z podstawy programowej. Uczeń:

- dokonuje interpretacji głosowej czytanych tekstów (III.2.4),
- rozpoznaje elementy rytmizujące wypowiedź (podstawa 4–6, I.1.6),
- nazywa wrażenia jakie wzbudza w nim czytany tekst (podstawa 4–6, I.1.14),
- określa walory estetyczne poznawanych tekstów literackich (I.1.8),
- wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, np. historyczny (I.1.11).

Metody i techniki:

praca z tekstem, dyskusja, głośne czytanie

Formy pracy:

indywidualna, zbiorowa

Materiały:

karta pracy (→ załącznik 2)

Tok lekcji:

1. Głośne odczytanie *Koncertu nad koncertami* przez nauczyciela i rozmowa na temat odczuć i wrażeń uczniów po wysłuchaniu fragmentu.

2. Zapowiedź celu lekcji i rozmowa na temat interpretacji głosowej tekstu literackiego.

- Czym waszym zdaniem jest interpretacja?
- Co to znaczy głosowo interpretować tekst?
- Czego wymaga się od interpretatora głosowego tekstu?
- Jakie reakcje interpretator może wywoływać u słuchających?
- Od czego zależą te reakcje?

Interpretacja głosowa jest wyjaśnieniem przed słuchaczami całej złożoności i wielowarstwowości tekstu, pokazaniem indywidualności autora, ale i interpretatora. Jest malowaniem obrazów za pomocą języka, rzeźbieniem sytuacji słowem, odtworzeniem dramatyczności akcji, zasugerowaniem nastroju. Gdy interpretujemy głosowo tekst, wyrażamy własną postawę wobec świata przedstawionego, przekonujemy słuchaczy o jakiejś prawdzie, ożywiamy ich wyobraźnię, wzruszamy, rozbawiamy, zaciekawiamy, zadziwiamy. Aby móc to wszystko osiągnąć, musimy tekst w pełni zrozumieć, przeżyć, doświadczyć, uchwycić jego wieloznaczności, aluzyjność, a na koniec przekazać nasze doznania innym².

3. Rozmowa na temat środków ekspresji, wprowadzenie pojęcia frazy.

- W jaki sposób głosem można osiągnąć zamierzony przez siebie efekt?
- Na co należy zwrócić uwagę podczas przygotowania do głosowej interpretacji tekstu?

Środki ekspresji³:

- akcent (wyrazowy, zdaniowy),
- pauza (krótka, średnia, długa, półpauza),
- intonacja (czyli melodia mowy; kadencja – intonacja opadająca, sygnalizująca zakończenie pewnego odcinka mowy, antykadencja – intonacja wznosząca, charakterystyczna dla zdania pytającego),
- tempo mówienia (wolne, średnie, szybkie, przyśpieszone, zwolnione),
- siła głosu (wiąże się z dynamiką mówienia, która może narastać, opadać – mówimy głośno, cicho, półgłosem, szeptem, półszepem),

2 R. Pawłowska, *Metodyka ćwiczeń w czytaniu*, Gdańsk 2002, s. 309–315.

3 Ibidem, s. 309–315.

- barwa brzmienia (głos może być wesoły, smutny, radosny, poważny, łagodny, surowy, miękki, twardy, ciepły, zimny, spokojny).

Fraza – odcinek tekstu ograniczony pauzami: sylaba, słowo, kilka słów, półwiersz, wers, zdanie.

4. Ustalenie, na podstawie filmu i przytoczonego fragmentu, kim jest Jankiel.

Jankiel – polski Żyd, mistrz gry na cymbałach, patriota, karczmarz.

5. Wyjaśnienie, jakim instrumentem są cymbały.

Cymbały to instrument strunowy, w którym struny są naciągnięte na pudło rezonansowe, a dźwięk wydobywa się przez uderzanie w nie pałeczkami.

6. Opracowanie fragmentu *Koncertu nad koncertami*.

- Opiszcie na prawym marginesie wersyfikację tekstu. (Uczniowie ustalają, że jest to wiersz regularny – trzynastozgłoskowiec ze średniówką po siódmej sylabie, o rymach żeńskich, parzystych. Możemy tu również wprowadzić albo przypomnieć pojęcie przerzutni.

- Wyznaczcie frazy i pauzy w całym fragmencie. Uzasadnijcie swoje decyzje przez odwołanie się do treści fragmentu.

Uczniowie pracują na krótkim fragmencie tekstu (→ załącznik 2). Dajemy im kilka minut na samodzielne wykonanie poleceń, a następnie wspólnie opracowujemy głosowo fragment koncertu Jankiela. Czytamy wers po wersie i dyskutujemy na temat tego, w jaki sposób głosem oddać wszystkie jego sensy, jaką barwą, tempem, siłą głosu czytać poszczególne frazy i dlaczego, jak je zaintonować, jakie wyrazy zaakcentować, gdzie postawić pauzy. W ten sposób analizujemy tekst i dochodzimy do jego rozumienia. Ważne jest, żeby pokazać wzrastające napięcie słuchaczy Jankiela i zwrócić uwagę na ich reakcje oraz na to, co te reakcje spowodowało (zagranie *Poloneza Trzeciego Maja* przypomniało zebranych o uchwaleniu konstytucji i wywołało ich radość, chęć tańca u młodych i zadumę u starszych).

7. Rozmowa z uczniami na temat tego, do czego pretekstem stał się koncert Jankiela.

- Co Jankiel chciał osiągnąć u słuchaczy?

Uczniowie powinni dojść do wniosku, że koncert Jankiela to swoista lekcja historii, mająca wywołać konkretne reakcje i emocje słuchaczy. Następnie polecamy uczniom wypisać wydarzenia historyczne, o których jest mowa w *Koncerte nad koncertami*, i opisać reakcję słuchaczy. Są to bowiem reakcje, które i oni będą chcieli osiągnąć u swoich słuchaczy podczas czytania tekstu.

Przykładowa notatka:

Uchwalenie Konstytucji 3 maja – radość, młodzi chcą tańczyć, starsi zaś oddają się miłym wspomnieniom i zadumie.

Konfederacja targowicka – złowieszcze przeczucie, niepokój, smutek, zwątpienie, niepewność.

Rzeź Pragi (powstanie kościuszkowskie) – drżenie, smutek, łzy cisnące się do oczu na wspomnienie okrutnego wydarzenia.

Legiony Polskie, tułaczka polskich żołnierzy – skupienie, wspomnianie, rozmyślanie, zaduma.

- W jaki sposób Jankiel kończy koncert i jakie uczucia wywołuje to zakończenie wśród słuchaczy?

Jankiel kończy swój koncert *Mazurkiem Dąbrowskiego*, co powoduje ożywienie wśród słuchaczy i prawdopodobnie budzi ich radość oraz nadzieję na odzyskanie niepodległości.

8. Zapisanie tematu lekcji.

9. Praca domowa.

Przygotuj się do głosowej interpretacji fragmentu *Koncertu nad koncertami*, zaczynającego się od słów „Mistrz zawsze patrzył w niebo, czekając natchnienia” (w. 676).

W tym celu:

- wyznacz frazy i pauzy w całym fragmencie,

- zdecyduj, jaką intonację będą miały poszczególne wersy, i które wyrazy powinny być szczególnie zaakcentowane,

- ustal, w jakim tempie i z jaką dynamiką powinny być przeczytane poszczególne frazy,

- zdecyduj, czy wszystkie wersy powinny być przeczytane z jednakową głośnością.

Mistrz zawsze patrzył w niebo, czekając natchnienia.
Spójrzył z góry, instrument dumnym okiem zmierzył,
Wzniósł ręce, spuścił razem, w dwa drążki uderzył:
Zdumieli się słuchacze...

Razem ze strón wiewa
Buchnął dźwięk, jakby cała janczarska kapela
Ozwała się z dzwonkami, z zelami, z bębenki.
Brzmi Polonez Trzeciego Maja! - Skoczne dźwięki
Radością oddychają, radością słuch poją,
Dziewki chcą tańczyć, chłopcy w miejscu nie dostoją -
Lecz starców myśli z dźwiękiem w przeszłość się uniosły,
W owe lata szczęśliwe, gdy senat i posły
Po dniu Trzeciego Maja w ratuszowej sali
Zgodzonego z narodem króla fetowali;
Gdy przy tańcu śpiewano: „Wiwat Król kochany!
Wiwat Sejm, wiwat Naród, wiwat wszystkie Stany!”